

**MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK'IN VEFATININ FİKİR, SANAT VE EDEBİYAT
DERGİLERİNE YANSIMASI**
REFLECTION OF MARSHAL FEVZİ ÇAKMAK'S DEATH ON IDEA, ART AND
LITERATURE MAGAZINES

SERVET TİKEN

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi
*Assoc. Prof. Dr. Atatürk University, Faculty of Literature,
Department of Turkish Language and Literature*
servettiken@atauni.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-6443-6466>

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-1, Aralık-December-2020 Rize

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 08.11.2020
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 19.11.2020
Sayfa-*Pages* : 94-107

MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK'IN VEFATININ FİKİR, SANAT VE EDEBİYAT DERGİLERİNE YANSIMASI

Doç. Dr. Servet TİKEN*

Özet

Mareşal Fevzi Çakmak'ın 10 Nisan 1950 günü vefatı, Türk siyaset ve fikir hayatı için önemli gelişmelerden biri olarak dikkat çeker. Mareşal'in vefatının ardından hükümetin millî mateme ortak olmayışı, radyoların normal yayın akışını sürdürmesi büyük bir tepkiyle karşılaşır. Mareşal'in cenazesi, başta üniversite gençliği olmak üzere geniş halk kitlelerinin katılımıyla görkemli törenle toprağa verilir. Resmî törene müsaade etmeyen halk, tekbirler getirerek Mareşal'in bayrağa sarılı tabutunu eller üzerinde taşır. Mareşal'in vefatının ardından ise soruşturmalar, tutuklamalar ve irtica tartışmaları gündeme gelir. Mareşal'in cenazesinde hadiseler, Nâzım Hikmet'in kısa bir süre önce cezaevinde başlattığı açlık grevi ve şairin affedilmesi hususundaki tartışmalarının şiddetlendiği bir dönemde gerçekleşir. Mareşal'in vefatı sonrasında yaşananlar, Nâzım Hikmet'in affı için kampanyayı sürdürerek şairi destekleyen dönemin fikir, sanat ve edebiyat dergilerinde sert bir dille eleştirilir. Milliyetçi ve mukaddesatçı çizgiye sahip dergilerde ise on binlerce kişinin katıldığı cenaze, millî vicdanın uyandığı bir diriliş hareketi olarak değerlendirilir. Böylelikle dönemin fikir, sanat ve edebiyat dergileri Fevzi Çakmak ve Nâzım Hikmet cephesi oluşturarak siyasal kutuplaşmanın fikir ve sanat hayatındaki yansımaları örnekler.

Anahtar Kelimeler: Fevzi Çakmak, Vefat, Nâzım Hikmet, Dergi

REFLECTION OF MARSHAL FEVZİ ÇAKMAK'S DEATH ON IDEA, ART AND LITERATURE MAGAZINES

Abstract

The death of Marshal Fevzi Çakmak on 10 April 1950, as one of the important event for Turkish politics and intellectual life. After the death of the Marshal, the government's non-participation in the national mourning and the normal broadcasting of the radios were met with great reaction. The funeral of the Marshal is buried in a magnificent ceremony with the participation of large public masses, especially the university youth. The people, who do not allow

---

*Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi,
servettiken@atauni.edu.tr

the official ceremony, bring tekbihs and carry the Marshal's coffin wrapped in the flag on their hands. After the Marshal's death, investigations, arrests and discussions on fundamentalism come to the fore. The events in Marshal's funeral take place at a time when Nâzım Hikmet's hunger strike and the poet's forgiveness were intensified in prison. The events that happened after the death of Marshal were harshly criticized in the intellectual, art and literary magazines of the period that supported the poet by continuing the campaign for the forgiveness of Nâzım Hikmet. In magazines with nationalist and sacred lines, tens of thousands of people attend the funeral, which is considered a revival movement that awakens the national conscience. Thus, the intellectual, art and literary magazines of the period, Fevzi Çakmak and Nâzım Hikmet, form a façade and exemplify the reflection of political polarization in the life of thought and art.

Keywords: Fevzi Çakmak, Death, Nâzım Hikmet, Magazine

Giriş: Mareşal Fevzi Çakmak'ın Vefatı ve Cenaze Töreni

Türk siyaset, kültür, sanat ve edebiyat hayatının önemli dönüm noktalarından biri, oldukça sancılı bir süreç sonrasında Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılıdır. Bu yıldan önceki on yıllık dönemde İkinci Dünya Savaşı'nın derin ekonomik ve siyasal sorunlarıyla boğuşan Türkiye, iç siyasette de çalkantılı günler geçirir. Bu süre zarfında Cumhuriyet Halk Partisi Hükûmeti'nin uyguladığı sert tedbirler farklı çevrelerin tepkisini çeker ve süreç içinde muhalif yelpazenin kanatları genişler. Siyasal ve toplumsal gerilimlerin, çatışmaların ve kutuplaşmaların eşlik ettiği bu yıllar; siyaset, kültür ve edebiyat hayatında derin izler bırakır.

Türk siyasal tarihinin önemli değişimlerinden birinin yaşandığı 1950 yılı; tartışmalar, eylemler, soruşturma ve tutuklamalarla da adından söz ettirir. Demokrasinin doğum sancılarını çeken Türkiye, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'nin seçim yarışına sahne olan bu yılı oldukça hareketli geçirir. 1950 Genel Seçimlerinin hemen öncesinde meydana gelen bazı hadiseler ise gergin olan siyasal iklimi iyice alevlendirir. Yılım ilk aylarındaki gelişmeler, Cumhuriyet Halk Partisi Hükûmeti'nin “aşırı sağ” ve “aşırı sol” diye tanımlayıp çeşitli tedbirler aldığı gruplar arasındaki gerilimi tırmandırır. Bu gerilim, Türkiye’de etkisini uzun yıllar hissettirecek siyasal çatışmaların, ideolojik kavgaların ve üniversite gençliği arasındaki şiddet olaylarının altyapısını oluşturur.

1950 yılının ilk yarısında meydana gelen hadiselerden biri, Mareşal Fevzi Çakmak'ın vefatı sonrasında yaşananlardır. 10 Nisan 1950 günü vefat eden Fevzi Çakmak'ın vefatının duyurulmasından sonra İstanbul ve Ankara radyosu beklenenin aksine günlük yayın akışına ara vermeyerek müzikli yayın programına devam eder. Millî mücadelenin sembol ismine karşı yapılan bu saygısızlığa milliyetçi-mukaddesatçı gençler, İstanbul’da radyoevinin önünde toplanarak karşılık verirler. O gece; Genç Türkler Cemiyeti, İstanbul Üniversite Talebeler Birliği, İstanbul Yüksek Okullar Talebe Birliği gibi birlik ve cemiyetler radyo yayınına tepki gösterirler. Millî Türk Talebe Birliği, Türk Gençlik Teşkilatı ve Türk Kültür Ocağı, Basın ve Yayın Genel

Müdürlüğüne telgraf çekerek müzik yayınına protesto ederler (*Yeni Sabah* 11 Nisan 1950: 5). Asıl hadiseler ise Mareşal'in toprağa verileceği 12 Nisan 1950 günü meydana gelir. Yüzbinlerce kişinin katıldığı cenaze töreninde halkın isteği üzerine askerî tören yapılmaz ve Mareşal'in naaşı, Nişantaşı'ndaki cenaze evinden Bayezit Camii'ne oradan da Eyüp'teki mezarlığa kadar tekbirlerle eller üzerinde taşınarak götürülür. İstanbul Emniyeti'nin mevcut kalabalığı kontrol etmekte zorlandığı ve kısa sürede bir nümayişe dönüşen cenaze töreninde olayların önünü almak maksadıyla yüzü aşkın kişi tutuklanır. Bunlar arasında *Arapça ezan okuyan ve tekbir getirenler* (*Yeni İstanbul* 14 Nisan 1950: 2) de bulunur. Dönemin basınında Mareşal'in cenaze törenindeki kalabalık, *Nişantaşı'ndaki evinden alınan cenaze eller üzerinde Bayezit Camii'ne getirildiği vakit, tabutu takip eden kalabalığın bir ucu Türbede bulunuyordu. Bayezit meydanında mahşerî bir kalabalık vardı. O koca meydana havuz, kalabalık arasında bir nokta gibi kamıştı.* (*Akşam* 13 Nisan 1950: 1) ifadeleriyle tasvir edilir. Tutuklamalar ile ilgili olarak *Akşam* gazetesinde, *Mareşal'in cenaze merasiminde mevcut kanunlara aykırı olarak Arapça ezan ve salavat okumak suçu ile de yirmi beş kişi sorgu altına alınmış bulunmaktadır.* (*Akşam* 14 Nisan 1950: s. 1) bilgisi verilir. Aynı haber *Yeni İstanbul* gazetesinde *Arapça ezan okuyan ve tekbir getirenler hakkında da bu irticaî mahiyetteki hareketlerinden dolayı da müteaddit kimseler nezaret altına alınmıştır.* (*Yeni İstanbul* 14 Nisan 1950: 2) ifadesiyle yer alır.

Mareşal'in cenazesinin ardından öğrenci birlikleri irticaî mahiyette değerlendirilen suçlamalara muhatap olur. Üniversite öğrencileri, Mareşal'in cenazesinde cereyan eden hadiseler ile ilgili beyanatta bulunurlar. İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği yayımladığı beyanname, *Açıklanmasında fayda görüyoruz ki teşekkül olarak, hiçbir siyasî kanaatimiz yoktur. İrtica hortlamadı... Bu, büyük ölü için duyulan, Millî heyecanın, galeyana gelmiş şeklidir.* (*Cumhuriyet* 15 Nisan 1950: 4) ifadelerine yer verir. Türkiye Millî Talebe Federasyonu'nun irtica suçlamaları karşısındaki izahatı dönemin basınında,

Gençlik vazifesini yapmıştır. Mareşal Çakmak layık olduğu merasimle ebedî istirahatgâhına tevdi edilmiştir. Bu hususta talebe olmayanlar ve bulanık suda avlanmak isteyenler hâdiseyi dejenere etmek istemişlerdir. Fakat gençlik vakarını göstermekten geri kalmamıştır... Biz Millî Kahramana karşı vazifemizi yaptık. Vatanperver insanlar olarak hareket etmiş oluyoruz. Her hangi bir tahrike âlet değil, vicdanî harekette bulunduk. Taşkın hareketler olmuşsa bunları yüksek gençliğin yapmayacağını herkes bilir... Genç neslin, Atatürk inkılâbını hazmetmiş olmasına kimsenin şüphesi olmamalıdır... (*Yeni Sabah* 14 Nisan 1950: 5)

sözleriyle yer alır.

Mareşal Fevzi Çakmak'ın vefatı sonrasında resmî makamların kayıtsızlığı ve cenaze merasiminde vuku bulan hadiseler ülke genelinde geniş yankı uyandırır. Millî mateme yapılan saygısızlık üzerine Anadolu'dan gönderilen çeşitli protesto telgrafları gazetelerde yayımlanır.

Ankara'da üniversite öğrencileri, Mareşal'in hatırasına yapılan saygısızlığı radyoevi önünde toplanarak protesto eder. İzmir'de meydanlarda toplanan halk, matem havasına iştirak etmeyen gazeteleri yakarak tepkisini gösterir. (*Zafer* 12 Nisan 1950: 1) Mareşal'in vefatının ardından ülke genelinde geniş halk kitlelerinin katılımıyla gerçekleşen bu hadiseler; dönem neşriyatında farklı bakış açılarıyla yorumlanır. Mareşal'in vefatı, Türkiye'nin siyasi ve kültür tarihinin önemli çıkılmazlarından biri olan "ilericilik-gericilik" tartışmaları odağında değerlendirmelere tabi tutulur.

Fikir, Sanat ve Edebiyat Dergilerinde Mareşal'in Vefatı ve Cenaze Töreni

14 Mayıs seçimleri öncesinde siyasal kutuplaşmayı açığa çıkaran bir hadiseye dönüşen Mareşal'in cenaze merasimi, dönemin fikir ve sanat dergilerinde ayrıntılı olarak yer bulur. Halkın tepkisi, kimi dergilerce endişeyle değerlendirilip yadırganırken, kimi dergilerde ise heyecan ve takdirle karşılanır. Farklı dünya görüşlerinin savunuculuğunu yapan dönemin fikir ve sanat dergilerinin hadiseler karşısında eleştirilerinin ortak noktasını ise CHP iktidarı oluşturur.

İstiklal Harbi kahramanının vefatına gerekli hassasiyeti göstermemekle eleştirilen hükümet çevrelerince cenaze merasimi sonrası yaşananlar, inkılap karşıtı bir hareket olarak değerlendirilir. Hadiseler esnasında Başbakan Şemsettin Günaltay'a vekâlet eden dönemin Başbakan yardımcısı Nihat Erim, 31 Mart'ın tekerrürü diye nitelediği Mareşal'in cenaze törenini,

İstanbul tam bir irtica günü yaşadı. Şimdiye kadar görülmemiş bir kalabalık (100.000 kişi tahmin ediliyor) sokaklara dökülmüş... Hâfızlar, şeyhler, hocalar, Arapça ezanlar, ilahiler okuyarak Nişantaşı'ndan Beyazıt'a oradan da Fatih ve Eyüp'e kadar tabutu götürmüşler. Maalesef bu tezahürlerin önünde üniversite talebeleri yer almış... Hazin bir levha... Otuz yıl sonra laiklik inkılabımızın imtihanı oluyor bu. Garip bir tesadüf: 1909 yılı Rûmî tarihle (13 Nisan) ile bir gün farkla bu manzara, 41 yıl sonra tekrar canlanıyor. (Koçak 2017: 96)

sözleriyle anlatır.

Dönemin Marksist-sosyalist çizgide yayın yapan fikir ve sanat dergileri hadiselerin sorumluluğunu hükümetin yıllardır uyguladığı politikalara yükler. Buna karşılık cenaze merasiminde ortaya çıkan hadiseler karşısında iktidarla hemfikirdirler. Mareşal'in vefatının uyandırdığı akisler hakkında olumsuz bir bakış açısının hâkim olduğu bu dergilerde hadiselerin gerici bir başkaldırı olduğu yönünde fikirler beyan edilir.

Mareşal'in vefat ettiği dönemde yayım hayatındaki Marksist-sosyalist çizgideki dergilerinin en önemli gündemi Nâzım Hikmet'tir. Dergilerde Mareşal'in vefatından kısa bir süre önce cezaevinde açlık grevine başlayan şairi destekleyen yazılarla Mareşal'in vefatı sonrası yaşananlara tepkiler bir arada yer alır. Vefat ve açlık grevinin aynı dönemde vuku bulmasının yanı sıra Nâzım Hikmet ile Fevzi Çakmak'ın isimlerini yan yana getiren diğer husus ise Nâzım Hikmet'i destekleyen çevrelerin, şairin hapiste tutulmasının müsebbibi olarak eski Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ı görmeleridir. Nâzım Hikmet'i destekleyen çevreler, "en yüksek

askerî adlı amir” sıfatıyla Mareşal’in şairin önce hüküm giymesine destek olduğu, daha sonra da affedilmesini engellediğini ileri sürmüşlerdir (Sülker 2018: 208). Bu açıdan dönemin Marksist-sosyalist çizgideki yayınlarında Mareşal’e karşı saygılı bir dil kullanılmasına karşılık, cenaze törenindeki olayların yorumlanışında örtülü bir Fevzi Çakmak-Nâzım Hikmet çekişmesini görmek mümkündür.

Mareşal’in vefatı ve Nâzım Hikmet’in açlık grevinin birlikte değerlendirildiği dönemin Marksist-sosyalist dergilerinden biri *Barış*’tır. İlk sayısı 15 Nisan 1950’de yayımlanan politika, fikir ve sanat dergisi *Barış*, Mareşal’in vefatının ardından gelişen hadiseleri “C.H.P. Ektiğini Biçiyor” ifadesiyle yorumlar. Şemsettin Günaltay hükûmetinin icraatlarından duyulan rahatsızlığın sert bir şekilde dile getirildiği dergide, irticanın hükûmet eliyle desteklendiği iddia edilir. Mareşal’in cenazesindeki kalabalığın tekbirler ve salavatlar getirmesi büyük bir endişe ve korkuyla yorumlanır:

C.H.P. kendisine yâr olur mülâhazasıyla irticanın da hortlamasına yardım etmiş, fakat evdeki hesap çarşıya uymamış ve Mareşal’in cenaze töreninde vukua gelen hadiseler, malûm unsurların gemi azıya aldığı, efendilerine karşı irticayla ağız ağıza vererek kafa tuttuğunu göstermiştir. Sıkılmadan hâlâ Atatürk’ün adını ağızlarına alan bu tekbirci, salavatçı, mürteci, yaygaracı, faşistlikle övünen unsurlar taşkınlığın hedefini efendilerine çevirince Halk Partisi bir an şaşalamış; bilâhare hemen kendine gelerek dizginleri tekrar eline almış ve kukla teşekküllerin idarecilerine hadisedeki taşkınlıklarla, irticanın sokak gösterileriyle hiçbir ilgileri olmadığı yolunda yalan tavzihler neşrettirmiştir. Hâlbuki bugün herkes, Mareşal’in cenaze töreni vesile ittihaz edilerek evvelden tertiplenmiş bir irtica gösterisinin başından sonuna kadar bu Turancı, mürteci unsurlar tarafından idare edildiğini ve saçlı sakallı bir alay yobazın kollarına girilerek büyük tekbirci saflar meydana getirildiğini, faşizmin irtica ile kol kola girip sarmaş dolaş olduğunu biliyor. (F. Saffet 1950: 8)

Yazıda, Mareşal’in cenazesini tekbirlerle kaldıran kalabalığa duyulan öfke anlatırken söz Nâzım Hikmet’e getirilir. Bu sözler, Mareşal’in vefatı ve Nâzım Hikmet’in açlık grevi sürecinde iyice açığa çıkan milliyetçi-mukaddesatçı ve Marksist-sosyalist çevreler arasındaki gerilimi yansıtır: *Memleketimizin ileri aydınlarına, sanat, fikir ve yazı âlemimizin değerli kalemlerine Nâzım’ın haksız mahkûmiyetine son verilmesi yolunda toplu müracaat yaptılar diye dil uzatan, onları şaşkınlık ve gafletle ithama yeltenen bu tekbirci, mürteci faşist unsurlar tehdit yumruklarını savurmakta ve yeni yeni hadiseler çıkarmaya özenmektedirler. (F. Saffet 1950: 8).*

Mareşal’in cenaze merasimindeki hadiselerin yorumlandığı dergilerden bir diğeri mizahi içeriğe sahip olan *Nuh’un Gemisi*’dir. Mareşal’in vefat haberi derginin 12 Nisan 1950 tarihli sayısında “Mareşal’in Ölümü” başlığıyla duyurulur. Mareşal’i,

İstiklal savaşının bu temiz mücahidi hayatının sonlarına doğru, istiklâl mücadelesinin hakiki bir demokrasi ile kuvvetlendirilmediği müddetçe kaybedildiğini görmüş ve hususta bizzat yapmış olduğu hataları itiraf etmiş bulunuyordu. sözleriyle anlatır. Yazının devamında Mareşal'in pişmanlıklarından birinin de Nâzım Hikmet ile ilgili olduğu, Bu arada Nâzım Hikmet'e dahi haber göndererek haksız mahkûmiyetinden dolayı teessürlerini bildirdiği rivayet olunmaktadır. (Nuh'un Gemisi 12 Nisan 1950: 2)

diye delilden mahrum söylentilerle sunulur. Mareşal'in cenaze töreninde yaşanan hadiseler ise *Nuh'un Gemisi*'nde sert bir dille yorumlanır. Hadiselerden hükûmeti sorumlu tutan dergi, üniversite gençliğinin baskısıyla radyo yayınının durdurulmasını da hatalı bulur. *Hükûmet verdiği karardan döndü, radyo neşriyatını durdurmak zorunda kaldı. Her ne kadar bu hareketin halkın ve gençliğin bir tazyiki, düşmanlarını harekete geçirdiği ve ümitlendirdiği düşünülürse hiç de hoş karşılanamaz. (Nuh'un Gemisi 19 Nisan 1950: 2)* sözleriyle hükûmeti “mürteci hesaplar” a hizmet ettiği için eleştirir.

“Haftalık sosyalist gazete” kimliğiyle yayımlanan *Gerçek*, Mareşal'in cenaze töreninden sonra tutuklanan gençleri konu ederek cereyan eden hadiseler hakkındaki görüşlerini ifade eder. Üniversite gençliğinin uğradığı haksızlığı, yorumsuz bir şekilde sunarak sözü Nâzım Hikmet'e getirir. Milliyetçi-mukaddesatçı gençlere duyulan öfkenin yansıdığı yazıyla, Fevzi Çakmak ve Nâzım Hikmet arasındaki örtülü çekişme bir kez daha gözler önüne serilir. Millî Talebe Birliği'nin yayımladığı beyanname şu ifadelerle değerlendirilir:

Millî Talebe Birliği, Mareşal Çakmak'ın cenaze töreninde emniyet müdürü ve memurları tarafından talebenin dövüldüğünü, hakarete maruz kaldıklarını, tevkif edilen arkadaşlarının haksız bir muameleye tabi tutulduklarını açıklayan bir beyanname yayımlamıştır. Başlarına gelen haksız ve kanunsuz hareketleri açıklamak hususundaki medeni cesaretlerini alkışladığımız bu genç arkadaşlar bir taraftan da çok geri ve inkılapçılığa aykırı bir tavır takınarak 12 yıldan beri haksız ve kanunsuz şekilde hapiste yattığı kesin şekilde ispat edilmiş olan dâhi şairimiz Nâzım Hikmet'in haksız mahkûmiyetini tasvip etmekte, bu suretle memleketin geri kuvvetleri ile iş birliği yapmaktadırlar. (Gerçek 26 Nisan 1950: 2)

Orhan Veli ve arkadaşlarının yayımladıkları *Yaprak* dergisi, dönemin Marksist-sosyalist yayımlarında olduğu gibi Mareşal'in cenazesinde yaşananları, öfke ve endişeyle karşılar. Cenazedeki hadiseler yorumlanırken derginin dine karşı mesafeli tutumu,

Aşağı yukarı her sayıda yazıyoruz. İrtica aldı yürüdü diye. Atatürk için okutulan mevlitlerden sonra, bütün yurdu saran din dergileri, o din dergilerinde türlü kepezelikler, okullara konan din dersleri, yeniden açılan imam hatip kursları, ilahiyat fakülteleri, türbeler, din kitapları, Yecüc Mecüc hikâyeleri, vaazlar,

meclislerde okunan Arapça ezanlar, Mareşal Çakmak'ın cenazesinde tekbirler, tehliller, en sonunda adliyei basan tarikatçılar... (Yaprak 1 Mayıs 1950: 2)

sözleriyle yansır.

Mareşal'in vefatının ardından gelişen hadiseleri hükûmet yetkilileri ve Nâzım Hikmet'i destekleyen Marksist-sosyalist çevreler sert bir dille eleştirirken dönemin milliyetçi-mukaddesatçı neşriyatında İstiklal Harbi kahramanı derin bir saygıyla anılır ve Mareşal'in cenaze merasimi bir diriliş olarak yorumlanır.

Millet Partisi'nin yayın organı olarak hareket eden *Kudret* gazetesi, Mareşal'in vefatını 10 Nisan 1950 tarihinde ikinci baskı yaparak duyurur (*Kudret* 10 Nisan 1950: 1). Gazetede müteakip günlerde ülkenin birçok yerinden Mareşal'in matemini işleyen şiir ve yazılara verilir. Öğrenci, öğretmen, hekim, halk şairi, avukat ve işçi gibi toplumun hemen her kesiminden gelen şiirlerle Mareşal'in vefatının ardından duyulan acı dile getirilir.¹ Şiirlerde Mareşal'in kahramanlığına, dürüstlüğüne ve inançlı kişiliğine vurgu yapılır:

Milleti öksüz koydun Büyük Türk Mareşali

Hiç kimse dolduramaz yeri kalmıştır hâli

Ovalarda köpüren coşkun dere misali

Her Türk'ün gözlerine yaş yerine kan gider

Vatan gaybeyemiştir bir din bir fikir eri

Ne mümkün unudulsun büyük kaybın kederi

Ağla ey vatan ağla seni kurtaran gider

Altın sahifelerdir tarihteki yeri... (Kudret 14 Nisan 1950)

İstiklal Harbi kahramanının vefatından duyulan teessürün işlendiği şiirlerde, Gazi Mustafa Kemal Atatürk de sıklıkla zikredilir. Şiirlerde Mareşal'den, Atatürk'ten kalan bir yadigar olarak söz edilir. Bu duyarlılığa örnek olan şiirlerden biri, Halil Karabıyık'a aittir:

Ey! Büyük Mareşalim Ey! Atanın yoldaşı

Sana yalnız biz değil cihan döktü gözyaşı

Yaşayacak o aziz ruhunuz ölmeyecek

Yaşıyor, yaşamakta, daima yaşayacak

Ey cihan tarihine altın sayfalar katan

---

¹ Mareşal'in vefatının ardından *Kudret* gazetesinde yayımlanan şiir ve yazılar, *Mareşal Fevzi Çakmak Ölümünde Şiirler ve Düşünceler*, haz. M. Sırrı Çakmak, Şark Matbaası, Ankara 1970 adlı eserde bir araya getirilmiştir.

Milletinin bağrında sonsuz uykuya yatan

Rahat uyu.. Atamla kalbimizde yeriniz

Daima yaşayacak Atamla siz ikiniz. (Kudret 18 Nisan 1950)

Mareşal'in vefatına ve cenaze merasimindeki hadiselerle milliyetçi-mukaddesatçı yaygın çizgisiyle dönemin en etkili dergilerinden olan *Serdengeçti*'de ayrıntılı olarak yer verilir. Cenaze merasimini irtica hareketi olarak yorumlayanlara karşı sert bir şekilde cevap verilen dergide, Mareşal'in cenazesi "Mareşal Meydan Muharebesi" diye anılır. Hadiseler, *Serdengeçti*'ye has üslupla şu sözlerle değerlendirilir:

Onlar bu şahlanıştan korkarlar! Zira memlekette bu ruh hâkim olursa, ittihadı terakki artıklarına mandacılara, paşazadelere, farmasonlara iş kalmayacak! İş başına Anadolu çocukları geçtiği gün, Bâbîâli simsarlarının, Galata'nın tatlı su frenklerinin, Beyoğlu sefihlerinin eline pasaportları verilecek. Onlar bunu biliyorlar! Nerede bir millî kıvılcık, nerede bir iman şahlanışı görürlerse, bunlar böyle yaparlar, medeniyet adına, hürriyet adına, demokrasi adına konuşurlar: Ve hep bir ağızdan basarlar yaygarayı: İrtica var! İnkılap tehlikede! İrtica var! Demokrasi tehlikede. Tahrikçilik yaptırmayız! Millî menfaat, millî istiklal vs...

Veyl bundan sonra bu milletin imanı, vicdanıyla oynayacaklara. Veyl! Yüzbinlerin, milyonların akışına karşı gelmek gafletinde bulunanlara. Vay! Mayaları vatan toprağıyla Türk gençliğinin tertemiz alnına kara ve kırmızı çamur atanlara! Eceliniz yakındır! Uyuyorduk, uyandık! Öldürülmüştük, dirildik! Dağınmıktık, parçalanmıştık, irkildik! Korkun bizden! Ey imanımızın vicdanımızın katilleri. Biz yalnız ve yalnız Allah'a kulluk ederiz. Allah'tan korkarız. Allah'tan korkan hiçbir şeyden korkmaz. Korkun bizden korkun! (Serdengeçti Mayıs 1950: s. 13)

Mareşal'in vefatının ardından kaleme alınan en etkileyici yazılardan biri *Serdengeçti*'nin sütunlarında Fethi Gemuhluoğlu imzasıyla yer alır. Henüz 28 yaşında genç bir öğretmen olan Gemuhluoğlu'nun adını geniş çevrelere duyurduğu bu yazı, milliyetçi-mukaddesatçı çevrelerde büyük bir ilgi görür. Bu ilginin bir yansıması olarak Mareşal'in vefatının birinci yıl dönümünde *Orkun*'da² yeniden yayımlanacak olan yazısı, *Serdengeçti*'de *Aziz Mareşal'in ölümü üzerine birçok yazılar yazıldı. Fakat hiç biri büyük bir haz duyarak, okuyucularımıza takdim ettiğimiz; arkadaşımız Fethi Gemuhluoğlu'nun yazısı kadar güzel, içten değildi...* sözleriyle sunulur. Mareşal'in cenazesindeki mahşerî kalabalığı Gemuhluoğlu şöyle anlatır:

² Gemuhluoğlu'nun yazısı *Orkun*'da "İstiklâl Harbi'nin kahramanı, Türk askeri ve Türk insanının örnek meziyetlerini taşıyan rahmetli Çakmakçı Fevzi Paşa'nın ölüm yıldönümü münasebetiyle biraz gecikmiş olarak Gemuhluoğlu Fethi'nin Mareşal'in cenaze töreni ve bu törendeki hadiseler dolayısıyla yazdığı (hakiki bir mektuptan alınmış olan) evvelce çıkmış bu yazısını zamanla silinmeyecek bir ruh değeri taşıdığı için tekrar basıyoruz" diye takdim edilir. bk. *Orkun*, S. 31, 4 Nisan 1951, s. 11.

...Sonraları günlerden bir gün Mareşal öldü. Ne olur, diyeceksin. Ölümü hak sayar ve onu sessiz karşılarım, bilirsin. Bizden, candan, içimizden biri değil mi ölüm! Fakat bu öyle değildi. Bunun bir hikmeti vardı sanki. İyi ki uzaklarda, ötelere, köylerdeydin. Bir mahşer, İsrâfil Sûr'unu üflemiş sanki... İslâm'ın ulviyeti yücelmiş... Tekbîr, tehlîl, salâvat... Uğultulu bir ezan... Devamlı ilahiler... Sahipleri belli olmayan uhrevî sesler... Geçmiş ve gelecek hepsi kol kola...

Kalabalığın içindekileri, sonraları görseydiniz şaşırırdınız. Onlar, o gün öyle değillerdi. O gün Allah'lı ve imanlıydılar. O gün kalabalık deryaydı ve kir tutmuyordu. Kiri; arı duru, berrak ve parlak ediyordu. O gün kalabalık, günlerce konuşarak, temsilciler, şarlatanlar, düzenbazlar, münafıklar, sahte kahramanlar seçerek, daha doğrusu seçiyorum zannederek, hareket etmemişti. O gün kalabalık, kahramanına kahraman demekte devam edecek ve asıl ben kahramanlığımı senelerdir bir defa olsun göstereceğim, demişti...

Bayrağa, Âyeti Kerîmelere sarılmış bir şey omuzlarda. Bu omuzlara sahtekârların ayakları değmemişti. Bu omuzlar omuzlayacakları şeyi biliyor onun için senelerdir onu ak, pak tutuyorlardı.

Kalabalık Hoca idi! Artık öğretiyordu. Kendi dağıldıktan sonra kafaları ellerinin arasında bu büyük sırrın tefekkürüne dalanlar ilk derslerini o gün aldılar. Hep bir ağızdan, hep bir gönülden, bir ve beraber, -İkra' büsmi Rabbike- "Allah'ın ismi ile oku" dediler... (Gemuhluoğlu 1950: 5-6)

Mareşal'in vefatının yansıdığı dönem dergilerinden biri de *Sebilürreşad*'dır. Dergide, Mareşal'in tekbirlerle defnedilmesini irtica hareketi diye yorumlayanlara İzmir işgal edildiğinde Sultanahmet Meydanı'nda toplanan yüzbinlerin getirdiği tekbirler hatırlatılır. *Tekbir, Müslüman Türk milletinin heyecanını en yüksek surette ifade eder. Bunu irtica diye göstermek kadar millete ve gençliğe karşı büyük bir isnat ve iftira olamaz. (Sebilürreşad Nisan 1950: 13)* ifadeleriyle gençliğe yöneltilen suçlamalara cevap verilir. Cenazedeki büyük kalabalığın bir dirilişin habercisi olarak yorumlandığı dergide, millî matemın doğurduğu ümit ve heyecan ise şu sözlerle ifade edilir:

Dün Mareşal'in heybetli ölüsünde dirilen millî vicdan, bir büyük ve tarihî zaferi yine bu ilâhî kuvvet sayesinde tes'id etmiş oldu. Allahü ekber ve Lillâhilhamd... Talihsiz Türk'ün ölmüş ümitlerini dirilterek bir bâsübâdelmevte kavuşturdu. Şimdi yeni bir güneş... Mareşal'in mübarek tabutu üzerinden mağmum ve karanlık Türk Müslüman gönülleri üzerine doğuyor... Bu güneşin nuru, Türk âfakından bütün Müslümanların kalblerine dolacak ve birleşmiş İslâm milletleri mefkûresi, Türk'ün önderliği ve alemdarlığı ile gerçekleşecek ve zengin Müslüman memleketlerini sömüren

Yahudi'nin şer ve mel'aneti ve bunun gölgesine sığınan sefil ihtiraslar ka'rı tarihe ebediyen gömülecektir... (Atılhan 1950: 16)

*Sebilürreşad'*ın sütunlarında Mareşal'in vefatı sonrasında kaleme alınan bir şiire de yer verilir. Milliyetçi-mukaddesatçı dergilerde birçok şiir kaleme alan Cemal Oğuz Öcal'ın "Aziz Mareşalımıza" adlı şiiriyle Mareşal'e vefa gösterilir. Şiirde, İstiklal Harbi kahramanı şu mısralarla anılır:

Bıraktın bizleri kimsesiz, yetim

Nâmını söyleyen diller ağlasın!..

...

Sendeydi aşk dolu çelikten yürek;

Sendeydi bükülmez, demirden bilek

Kauştun Rabbine "Allah" diyerek;

Nâşını taşıyan kollar ağlasın!..

...

Yazdın her cephede bir altın destan,

Öğüntür seninle her Türk-Müslüman,

Nerdesin, ey büyük millî kahraman?

Gezdiğin sahralar, çöller ağlasın... (Öcal 1950: 23)

Mareşal'in vefatından duyulan üzüntünün dile getirildiği dönem neşriyatından biri olan *Hakka Doğru*, Mareşal'in dinî hassasiyetlere sahip oluşunu öne çıkarır. Cenaze merasimindeki manzara, dergide şu ifadelerle anlatılır:

Cenazenin önünde giden elli binden fazla insan, sıra sıra tekbirler alıyor, "Lâ ilâhe illâllah" sesleri gökleri tutuyordu. Dini bütün bir Müslüman olan Büyük Asker'e, şerefine, şanına lâyük bir merasim yapılıyordu. Bayraklar içindeki tabutu taşıyabilmek için on binlerce kişi sıra bekliyordu. Cenaze namazı kılınırken, Çarşıkapı'dan Saraçhane başına kadar olan koskoca meydanlar, belki iki yüz bin kişi ile dolmuştu. Gençler başta geliyorlar, gür sesleriyle tekbirler alarak Tanrı Teâla hazretlerinden, bu mübarek ölü için gufran niyaz ediyorlardı. Bu heybetli manzara karşısında gözyaşları sel gibi akıyordu. (Hakka Doğru Nisan 1950: 5)

Dönemin bir başka dergisi *Müslüman Sesi*, Mareşal'den övgüyle söz ederek millî mateme ortak olur. İstiklal Harbi kahramanın başarılarla dolu askerlik hayatına yer verilen yazıda Mareşal'in şahsiyeti,

Mareşal Fevzi Çakmak, az söyler, fakat güzel ve doğru söylerdi. Onun her hareket ve düşüncesinde hulusi niyet ve iman vardı. Maiyetine karşı çok müşfik olduğu

nisbette ciddi idi; mal, mülk, para, alâyiş ve gösteriş, onun zerre kadar kıymet vermediği şeylerdi. Onun içindir ki, yediden yetmişe kadar bütün Türk milleti, Mareşal Fevzi Çakmak'ı kalbinde taşırdı. Kadirbilir Türk milleti, Mareşal Fevzi Çakmak'a olan sevgisini, ona son hürmet vazifesini ifa ederken emsalsiz bir kadirşinaslıkla ve bugüne kadar görülmemiş bir haşmet ve azametle ispat etmiştir.
(Müslüman Sesi 27 Nisan 1950: 5)

sözleriyle anlatılır.

Sonuç

Mareşal Fevzi Çakmak'ın vefatı ve cenaze töreni, 1950 yılının ilk yarısında Türk siyaset, kültür ve edebiyat hayatının oldukça hareketli geçirdiği bir döneme damga vuran hadiselerdendir. Mareşal'in vefatı, 1950 seçimleri öncesinin getirdiği sert siyasi iklim, Nâzım Hikmet'in cezaevinde başlattığı açlık grevi, şairin affını destekleyenler ve affedilmesine karşı olanlar arasındaki gerilimin odağında vuku bulur.

Hükümetin millî mateme duyarsız kalmasıyla büyük bir protestoya dönüşen Mareşal'in cenazesi dönemin fikir, sanat ve edebiyat dergilerinde farklı bakış açılarıyla ele alınır. Dönem dergilerinin yorumlarındaki farklılık, 1950 yılının fikir ve sanat hayatındaki kutuplaşmayı da gözler önüne serer. Marksist-sosyalist yayın anlayışını benimseyen dergiler, Nâzım Hikmet'in affedilmeyişine duydukları kızgınlığın gölgesinde Mareşal'in vefatı ve cenaze törenini yorumlarlar. Milliyetçi-mukaddesatçı çizgideki dergiler ise Millî Mücadele'nin sembol isminin vefatı ardından gerçekleşen hadiseleri, millî vicdanın uyanışı olarak değerlendirirler.

Mareşal'in vefatı ve cenaze töreni; Türk fikir, sanat ve edebiyat hayatında zaman zaman sertleşen düşünce farklılıklarını açığa çıkarmasıyla dikkat çeker. Hadise, kültür ve sanat dünyasının siyasetle yakın ilişkisini göstererek siyasi gelişmelerin edebiyat ve sanat dergilerindeki yansımaları örnekler.

Kaynakça

- Atilhan, Cevat Rifat (1950), "Azametli Bir Gün", *Sebilürreşad*, C. IV, 76: 16.
- F. Saffet (1950), "C.H.P. Ektiğini Biçiyor", *Bariş*, 2:8
- Gemuhluoğlu, Fethi (1950), "Mareşal'in Vefatı Üzerine Anadolu'dan Birine Mektup", *Serdengeçti*, S. 10: 5-6.
- Gemuhluoğlu, Fethi (1951), "Mareşal'in Vefatı Üzerine Anadolu'dan Birine Mektup", *Orkun*, 31: 11.
- Işık, Hatice Hicran (1950), "Aziz Mareşalimize", *Kudret*, 14 Nisan 1950.
- Karabıyık, Halil (1950), "Bir Güneş Daha Battı", *Kudret*, 18 Nisan 1950.
- Koçak, Cemil (2017), *Demokrat Parti Karşısında CHP*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Mareşal Fevzi Çakmak Ölümünde Şiirler ve Düşünceler* (1970), haz. M. Sırrı Çakmak, Ankara: Şark Matbaası.

Öcal, Cemal Oğuz (1950), “Aziz Mareşalımıza”, *Sebilürreşad*, C. IV, 77: 23.

Sülker, Kemal (2018), *Nâzım Hikmet Gerçek Yaşamı*, C. 3, İstanbul: İleri Yayınları.

Sürelî Yayınlardaki Diğer Kaynaklar

“Allahü Ekber-Allahü Ekber... ve Lillâhilhamd”, *Sebilürreşad*, C. IV, S. 76, s. 13.

Akşam, 13 Nisan 1950, s. 1.

Akşam, 14 Nisan 1950, s. 1.

Cumhuriyet, 15 Nisan 1950, s. 4.

“İrtica Meselesi ve Üniversiteliler”, *Gerçek*, S. 10, 26 Nisan 1950, s. 2.

“Mareşal Fevzi Çakmak'ın Ufulünden Dolayı Elemliyiz”, *Müslüman Sesi*, S. 27, 27 Nisan 1950, s. 5.

“Mareşal Meydan Muharebesi Yüzbinlerin Akışı”, *Serdengeçti*, s. 10, Mayıs 1950, s. 13.

“Mareşal Vatansever Bir Askerdi”, *Nuh'un Gemisi*, S. 25, 19 Nisan 1950, s. 2.

“Mareşal'in Ölümü”, *Nuh'un Gemisi*, S. 24, 12 Nisan 1950, s. 2.

“Mareşal”, *Hakka Doğru*, C. 7, s. 166, 13 Nisan 1950, s. 5.

“Mareşalimiz Vefat Etti”, *Kudret*, 10 Nisan 1950, -İkinci Tab-, s. 1.

“Şundan, Bundan”, *Yaprak*, S. 25, 1 Mayıs 1950, s. 2.

Yeni İstanbul, 14 Nisan 1950, s. 2

Yeni Sabah, 11 Nisan 1950, s. 5.

Yeni Sabah, 14 Nisan 1950, s. 5.

Zafer, 12 Nisan 1950, s. 1.

Extended Summary

One of the most important turning points in Turkish politics, culture, art and literature is 1950, when the Democrat Party came to power after a very painful process. This year the previous decade in the Second World War, struggling with deep economic and political problems Turkey, spends days in the turbulent domestic politics. During this period, the harsh measures implemented by the Government of the Republican People's Party attracted the reaction of different circles and the wings of the opposition fan expanded in the process. These years accompanied by political and social tensions, conflicts and polarizations; It leaves deep marks in political, cultural and literary life.

1950, when one of the important changes in Turkish political history took place; It is also mentioned by discussions, demonstrations, investigations and arrests. suffering the birth pangs of democracy in Turkey, Republican People's Party and the Democratic Party's election race this year, the scene is quite lively spent. Some events that took place just before the 1950 General Elections exacerbated the tense political climate. The developments in the first months of the year escalate the tension between the groups, which the Government of the Republican People's Party defined as "far right" and "far left" and took various measures. This tension in Turkey will feel the effects of many years of political conflict, it creates the infrastructure of violence between youth and universities ideological fight.

One of the events that took place in the first half of 1950 is what happened after the death of Marshal Fevzi Çakmak. The death of Marshal Fevzi Çakmak on 10 April 1950, as one of the important event for Turkish politics and intellectual life. After the death of the Marshal, the government's non-participation in the national mourning and the normal broadcasting of the radios were met with great reaction. The funeral of the Marshal is buried in a magnificent ceremony with the participation of large public masses, especially the university youth. The people, who do not allow the official ceremony, bring tekbirs and carry the Marshal's coffin wrapped in the flag on their hands. After the Marshal's death, investigations, arrests and discussions on fundamentalism come to the fore. The events in Marshal's funeral take place at a time when Nâzım Hikmet's hunger strike and the poet's forgiveness were intensified in prison. The events that happened after the death of Marshal were harshly criticized in the intellectual, art and literary magazines of the period that supported the poet by continuing the campaign for the forgiveness of Nâzım Hikmet. In magazines with nationalist and sacred lines, tens of thousands of people attend the funeral, which is considered a revival movement that awakens the national conscience. Thus, the intellectual, art and literary magazines of the period, Fevzi Çakmak and Nâzım Hikmet, form a façade and exemplify the reflection of political polarization in the life of thought and art.

The death and funeral of Marshal Fevzi Çakmak is one of the events that marked a period in which Turkish political, cultural and literary life was very active in the first half of 1950. The death of the Marshal, the harsh political climate brought before the 1950 elections, the hunger strike Nâzım Hikmet started in prison, took place in the focus of the tension between those who supported the forgiveness of the poet and those who opposed his forgiveness. The funeral of Marshal, which turned into a big protest with the government's indifference to national mourning, is handled with different perspectives in the intellectual, art and literary magazines of the period. The difference in the interpretations of period magazines reveals the polarization in the intellectual and artistic life of 1950. Journals that adopt the Marxist-socialist understanding of publication interpret the death and funeral of the Marshal in the shadow of their anger over Nâzım Hikmet's unforgiveness. Magazines in the nationalist-religious line consider the events that took place after the death of the symbol name of the National Struggle as the awakening of the national conscience. Marshal's death and funeral; It draws attention by revealing the differences of thought that have hardened from time to time in Turkish intellectual, artistic and literary life. Event illustrates the reflection of political developments in literary and art magazines by showing the close relationship of the world of culture and art with politics.